

ks. Wojciech Góralski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

**Polskojęzyczne podręczniki i komentarze
do skodyfikowanego prawa małżeńskiego
Kościoła Łacińskiego i Kościołów Wschodnich
Część II**

4. Komentarze do tytułu *De matrimonio* KPK z 1983 roku

Okoliczność promulgowania 25 stycznia 1983 roku przez Jana Pawła II nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, ukształtowanego w duchu nauki i wskazań Soboru Watykańskiego II, wzbudzającego powszechne zainteresowanie kanonistów, skłaniała do podejmowania pogłębionych studiów nad jego normami, m.in. w sferze prawa małżeńskiego. To ostatnie doznało znaczących zmian i modyfikacji w stosunku do Kodeksu z 1917 roku, na co zresztą jednoznacznie wskazywało już wcześniej prawo posoborowe oraz intensywnie prowadzone prace Papieskiej Komisji do Rewizji KPK.

Pierwszym komentarzem polskojęzycznym do całości traktatu *De matrimonio* nowej kodyfikacji okazała się praca Tadeusza Pawluka (1928-1996), kapłana diecezji (następnie archidiecezji) warmińskiej, absolwenta Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej, profesora Wyższego Seminarium Duchownego w Olsztynie oraz w wymienionej Akademii. Stanowi ona tom trzeci: *Prawo małżeńskie* (Olsztyn 1984, ss. 254) jego czterotomowego komentarza do KPK z 1983 roku pt. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*¹.

¹ Pozostałe tomy: t. 1: Zagadnienia wstępne i normy ogólne, Olsztyn 1985; t. 2: Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie, Olsztyn 1986; t. 4: Doczesne dobra Kościoła,

Komentarz T. Pawluka, nawiązujący do dawnej i współczesnej literatury (ujawniają to przypisy; brak natomiast wykazu bibliografii), jest opracowaniem wnikliwym, pogłębionym i napisanym dobrym językiem prawniczym. W wielu kwestiach autor przytacza odnośne przepisy polskiego prawa rodzinnego, w niektórych sięga do historii. Na wstępie wielu rozdziałów czy podrozdziałów zamieszcza *Uwagi ogólne*, które pozwalają lepiej zrozumieć taką czy inną normę kodeksową. Tu i ówdzie formułuje wielce pożyteczne *Uwagi duszpasterskie*, niejednokrotnie przytacza nauczanie papieskie. Na końcu tomu znajdują się – w *Dodatku* – wzory niektórych pism (w sumie 29) sporządzanych w ramach duszpasterstwa parafialnego (s. 241-254).

Układ treści komentarza, oparty na układzie KPK, jest bardzo przejrzysty i składa się aż z 20 rozdziałów: 10 pierwszych dotyczy ośmiu kanonów wprowadzających, pozostałych 10 odnosi się do tyluż rozdziałów kodeksowych, przy czym rozdział I Kodeksu (Pasterska troska i czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa) został omówiony przez autora w dwóch odrębnych rozdziałach (I i II), a z kolei dwa rozdziały kodeksowe (II – Przeszkody zrywające w ogólności i III – Poszczególne przeszkody zrywające) zostały w komentarzu zreferowane w jednym rozdziale (XIII). Poczynając od rozdziału XIV komentarza, sekwencja jego rozdziałów biegnie równoległe do sekwencji kodeksowej (XIV komentarza poświęcony jest rozdziałowi IV Kodeksu, XV komentarza – rozdziałowi V Kodeksu, itd.).

Gdy chodzi o pierwszych 10 rozdziałów, to autor poświęcił je następującym kwestiom: I – Pojęcie małżeństwa; II – Pochodzenie małżeństwa; III – Sakramentalność małżeństwa chrześcijańskiego; IV – Istotne przymioty małżeństwa; V – Cele małżeństwa; VI – Władza Kościoła nad małżeństwem; VII – Małżeństwo cieszy się przychylnością prawa; VIII – Rodzaje małżeństw; IX – Małżeństwa cywilne; X – Zaręczyny. Zabrakło jednak miejsca na komentarz do kan. 1058 (*ius connubii*).

Opracowanie T. Pawluka należy ocenić bardzo wysoko; jest ono często powoływane w doktrynie i w orzecznictwie.

---

sankcje w Kościele, procesy, Olsztyn 1990).

W pracy pt. *Chrześcijańskie małżeństwo. Pomoce prawno-pastoralne* (Warszawa 1985, ss. 358) nowe prawo małżeńskie zaprezentował Edward Szaftrowski. Dokonał tego w części pierwszej opracowania (Aspekt prawny małżeństwa). Część ta składa się z 10. rozdziałów: I – Zagadnienia ogólne dotyczące małżeństwa (zreferowano tutaj kanony wprowadzające); II – Czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa; III – Przeszkody małżeńskie; IV – Zezwolenie małżeńskie; V – Forma prawna zawarcia małżeństwa; VI – Małżeństwa mieszane; VII – Skutki zawarcia małżeństwa; VIII – Rozłączenie małżonków; IX – Uważnienie małżeństwa; X – Duszpasterz wobec małżeństw nieważnie zawartych.

Jak nietrudno zauważyć, struktura ta odpowiada układowi kodeksowemu, przy czym rozdział trzeci uwzględnia dwa rozdziały KPK (przeszkody w ogólności; poszczególne przeszkody), pominięto małżeństwo tajne, a rozdział X autor poświęcił prawu procesowemu (s. 162-182)².

Tenże E. Szaftrowski jest ponadto autorem opracowania poświęconego prawu małżeńskiemu, zawartego w jego *Podręczniku prawa kanonicznego*, t. 4 (Warszawa 1986, s. 5-180)³. Opracowanie to jest przystępnym wykładem norm kodeksowych, uwzględniającym m. in. ustawodawstwo partykularne w przedmiocie małżeństwa. Czymś znamionym dla tej publikacji jest także wyjaśnianie pojęć (zazwyczaj na wstępie referowania danego przepisu kodeksowego), przejrzystość w układzie podawanych treści (wskazywanie na wstępie danego tematu ogólnego układu materiału, częste stosowanie spacji i wyszczególnianie wszelkich dystynkcji w kolumnach), nawiązywanie do historii oraz dobry prawniczy język. Przypisy ograniczono tutaj do minimum; nie zamieszczono bibliografii, podobnie zresztą jak w odniesieniu do pozostałych zagadnień objętych całością dzieła.

---

² Część druga opracowania: *Liturgia sakramentu małżeństwa* (s. 183-270) i część III: *Konferencje przedmałżeńskie* (s. 271-340) oraz *Aneks* (Karta Praw Rodziny Stolicy Apostolskiej, s. 342-344) stanowią niejako uzupełnienie części pierwszej.

³ Pozostałe tomy: t. 1, Warszawa 1985; t. 2, Warszawa 1985; t. 3, Warszawa 1986 (poszczególne tomy nie mają podtytułów wskazujących na omawianą w nich materię).

Gdy chodzi o literaturę, autor sięgnął przede wszystkim do opracowań rodzimych.

Gdy chodzi o strukturę opracowania, to materia 10 rozdziałów autora ściśle odpowiada dziesięciu rozdziałom tytułu kodeksowego *De matrimonio*. Co się tyczy natomiast kanonów wprowadzających, to w podręczniku zostały one omówione jako *Zagadnienia wstępne*: Pojęcie i podział małżeństwa; Pochodzenie małżeństwa; Przymioty małżeństwa i jego uprzywilejowanie prawne; Naturalne ukierunkowanie małżeństwa; Przyczyna sprawcza małżeństwa; Prawo do zawarcia małżeństwa; Władza nad małżeństwem katolików; Zaręczyny (s. 6-35).

Mając świadomość tego, że źródłami dla KPK z 1983 roku były m.in. dokumenty Soboru Watykańskiego II oraz ustawodawstwo posoborowe, autor wielokrotnie przytacza cytaty lub odwołuje się do wspomnianych źródeł, gdyż – jak to sam zaznacza w Słowie wstępnym – „pozwole to nie tylko zorientować się, w jak szerokim zakresie nowy Kodeks oparł się na nauce Vaticanum II i prawodawstwie posoborowym, lecz w ten sposób otrzymujemy ponadto komentarz do norm kodeksowych, pozwalający prawidłowo odczytać ich treść”⁴. Przyznaje też, że „ponieważ poprzedni podręcznik (*Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*)⁵ powstawał w czasie wzmożonej odnowy soborowej i uwzględnił niemal wszystkie dokumenty prawodawstwa posoborowego⁶, dlatego w wielu wypadkach stał się niemałą pomocą w przygotowaniu obecnego podręcznika”⁷.

Jakkolwiek autor adresuje swój podręcznik przede wszystkim do studentów wyższych seminariów duchownych oraz do duchowieństwa, to jednak niewątpliwie może on służyć wszystkim zainteresowanym prawem kościelnym.

---

⁴ E. SZTAFFROWSKI, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa 1965, s. 6.

⁵ Podręcznik ten został omówiony w pierwszej części niniejszego opracowania.

⁶ Ks. E. Szafrowski wydał kilkanaście tomów zawierających ustawodawstwo posoborowe w serii *Posoborowe prawodawstwo kościelne* (w języku oryginalnym i w tłumaczeniu na język polski).

⁷ E. SZTAFFROWSKI, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, dz. cyt., s. 6.

W ramach (niedokończonego) *Komentarza do Kodeksu Prawa Kanonicznego* zainicjowanego w 1984 roku przez ówczesny Wydział Prawa Kanonicznego i Świeckiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w t. 3 tego dzieła (Lublin 1986, s. 213- 357) znalazł się komentarz do prawa małżeńskiego (*Małżeństwo /kan. 1055-1165/*), którego autorem jest Wojciech Góralski (ur. 1939), kapłan diecezji płockiej (studiował prawo kanoniczne na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL oraz w Studium Rotalnym w Rzymie), profesor w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku oraz na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a następnie (od 1996 roku) w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (od 1999 roku Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie).

Praca, uwzględniająca podstawowe komentarze obcojęzyczne oraz dwa w języku polskim: T. Pawluka i E. Szafronowskiego (zob. *Wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych*, s. 357), posiadająca przypisy, kierowana jest do tych samych adresatów, których miał na uwadze E. Szafronowski. Jej układ ściśle odpowiada strukturze kodeksowej: kanony wprowadzające i 10 rozdziałów. Jednostka redakcyjna poświęcona ośmiu kanonom wprowadzającym (*Kanony wprowadzające /1955-1062/*, s. 215-224) zawiera osiem punktów: Pojęcie małżeństwa; Przymioty małżeństwa; Przyczyna sprawcza małżeństwa (zgoda); Prawo do zawarcia małżeństwa; Kompetencje nad małżeństwem katolików; Domniemanie prawne za ważnością małżeństwa; Rodzaje małżeństwa; Przyrzeczenie zawarcia małżeństwa (zaręczyny).

Ten sam komentarz W. Góralskiego został również wydany w formie odrębnej pracy: *Kościelne prawo małżeńskie* (Płock 1987, ss. 143). Jej drugie wydanie – poprawione i uzupełnione – ukazało się dziewięć lat później: *Kościelne prawo małżeńskie, wydanie drugie – poprawione i uzupełnione* (Warszawa 2006, ss. 306). Układ treści nie uległ tutaj zmianie, natomiast wykład poszczególnych zagadnień – po 23 latach obowiązywania nowego KPK – uległ znacznemu rozbudowaniu (wskazuje na to różnica w objętości obu wydań). W tym bowiem długim już okresie funkcjonowania nowego prawa małżeńskiego, zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej wiele nowych dyspozycji ustawodawcy kodeksowego, szczególnie

w odniesieniu do zgody małżeńskiej, zostało już znacznie głębiej nawiązywane i wyjaśnionych. Nic też dziwnego, że wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych wykorzystanych w komentarzu znacznie się powiększył (s. 303-306). Dla ułatwienia odniesienia treści wywodów autora do właściwych kanonów tekst każdego z nich został zamieszczony bezpośrednio przed komentarzem.

Poza normami kodeksowymi, w wykładzie uwzględniono także prawo partykularne Kościoła w Polsce.

Adresatami tej edycji są studenci wyższych seminariów duchownych i wydziałów prawa kanonicznego, a także studenci wydziałów prawa i administracji, zainteresowani kanonicznym prawem małżeńskim.

Tenże autor opublikował następnie pracę (o charakterze popularno-naukowym) pt. *Wspólnota całego życia* (Częstochowa 1995, ss. 211; w małym formacie: 18x10,5), przeznaczoną dla studentów licznych wówczas kolegiów teologicznych i innych instytutów studiów dla osób świeckich, studentów prawa i administracji oraz dla narzeczonych. To zwięzłe ujęcie tytułu kodeksowego *De matrimonio* obejmuje Wprowadzenie (Pojęcie małżeństwa; Istotne przymioty małżeństwa; Zgoda stron przyczyną sprawczą małżeństwa; Miłość a zgoda małżeńska; Rodzaje małżeństwa; Przyrzeczenie zawarcia małżeństwa) oraz 9 rozdziałów odpowiadających 10 rozdziałom kodeksowym (w rozdziale trzecim pomieszczono dwa rozdziały kodeksowe: przeszkody w ogólności; poszczególne przeszkody). Dodano poza tym rozdział (jako dziesiąty) poświęcony procesowi kanonicznemu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W rozdziale na temat formy zawarcia małżeństwa omówiono regulację konkordatu Stolicy Apostolskiej z Rzeczpospolitą Polską z 1993 roku w przedmiocie małżeństwa tzw. konkordatowego. Na końcu opracowania figuruje bibliografia (s. 195-199) oraz *Słownik ważniejszych terminów kanonistycznych występujących w pracy* (s. 203-208).

Kanoniczne prawo małżeńskie (Warszawa 2000, ss. 178) to jeszcze inny komentarz W. Góralskiego, pomyślany jako „zwięzły podręcznik kanonicznego prawa małżeńskiego prezentujący podstawowe

instytucje wymienionej dziedziny ustawodawstwa kościelnego”⁸. Jej adresatami są studenci prawa i administracji zainteresowani prawem kanonicznym. Z uwagi na tego rodzaju przeznaczenie pominięto w książce kilka kwestii, natomiast dodano inne.

Układ treści opracowania obejmuje 17 następujących rozdziałów: I – Jurysdykcja Kościoła nad małżeństwem; II – Przedmiot prawa małżeńskiego; III – Pojęcie i rodzaje małżeństwa; IV – Istotne przykłady małżeństwa; V – Rola zgody małżeńskiej w powstawaniu małżeństwa; VI – Miłość a zgoda małżeńska; VII – Przyrzeczenie zawarcia małżeństwa (zaręczyny); VIII – Przeszkody małżeńskie w ogólności; IX – Poszczególne przeszkody; X – Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym i w prawie polskim; XI – Zgoda małżeńska; XII – Sposób wyrażenia zgody małżeńskiej i domniemanie o jej trwaniu; XIII – Forma zawarcia małżeństwa; XIV – Zawarcie małżeństwa „konkordatowego” w Polsce; XV – Małżeństwa mieszane; XVI – Rozwiązanie małżeństwa niedopełnionego i separacja małżonków; XVII – Postępowanie sądowe o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Na końcu pracy znajduje się wykaz bibliografii (s. 175-178).

W t. III/2 (*Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, Pallotinum 2011) serii wydawniczej *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, realizowanej przez Pallotinum, pod red. J. Krukowskiego, znalazł swoje miejsce m. in. komentarz do kodeksowego traktatu *De matrimonio*, którego autorami są Wojciech Góralski i Józef Krukowski (ur. 1936), kapłan diecezji (następnie archidiecezji) lubelskiej (studia kanonistyczne odbył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim), profesor tejże uczelni oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W. Góralski opracował kanony wprowadzające oraz 5 rozdziałów: I – Pasterska troska o przygotowanie do małżeństwa i czynności poprzedzające zawarcie tego związku; II – Przeszkody zrywające w ogólności; III – Poszczególne przeszkody zrywające; IV – Zgoda małżeńska; X – Uważnienie małżeństwa (s.250-310 i 359-368), natomiast spod pióra

---

⁸ W. GÓRALSKI, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 9 (Wstęp).

J. Krukowskiego wyszły rozdziały: V – Forma zawarcia małżeństwa; VI – Małżeństwa mieszane; VII – Małżeństwo zawierane tajnie; VIII – Skutki małżeństwa; IX – Rozłączenie małżonków (s. 310-358).

Zgodnie z przyjętą dla całej serii formułą, w poszczególnych rozdziałach przytacza się najpierw tekst danego kanonu – w języku łacińskim i w tłumaczeniu na język polski, a następnie opatruje się go komentarzem (kanon po kanonie). Odnosne źródła oraz pozycje z literatury zamieszczane są w odpowiednich miejscach tekstu komentarza; na końcu zaś tomu zamieszczona jest *Literatura (Wybór publikacji)* w odniesieniu do wszystkich trzech jego części (s. 477-484).

Z kolei w serii *Monografie* Wydawnictwa *Lexis Nexis* ukazał się komentarz W. Góralskiego (o charakterze *stricte* naukowym): *Małżeństwo kanoniczne* (Warszawa 2011, ss. 463). Celem tego obszernego opracowania, jak zaznaczono we Wstępie, „jest przybliżenie instytucji małżeństwa kanonicznego, a więc zawieranego stosownie do przepisów Kodeksu prawa kanonicznego (Kościoła łacińskiego) z 1983 roku”⁹. Zostało ono zaprezentowane „we wszystkich jego aspektach i wymiarach (zawarcie – skutki – rozłączenie małżonków – konwalidacja)”¹⁰.

We Wstępie (s. 13-26) przedstawiono w zarysie dzieje kościelnego ustawodawstwa małżeńskiego (na kanwie kształtowania się kompetencji Kościoła i państwa nad małżeństwem), ukazano charakter małżeństwa kanonicznego oraz wpływ nauki Soboru Watykańskiego II na kształt prawa małżeńskiego zawartego w KPK z 1983 roku, wreszcie prawo to zaprezentowano *in genere*.

Na strukturę opracowania składa się 18 następujących rozdziałów: I – Pojęcie małżeństwa i jego istotne przymioty; II – Zgoda małżeńska jako istota małżeństwa powstającego; III – Prawo do zawarcia małżeństwa; IV – Domniemanie ważności małżeństwa; V – Przygotowanie duszpasterskie i czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa; VI – Przeszkody małżeńskie w ogólności. VII – Poszczególne przeszkody małżeńskie; VIII – Niezdolność konsensualna; IX – Wady zgody

---

⁹ W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 25.

¹⁰ Tamże.

małżeńskiej; X – Sposób wyrażenia zgody małżeńskiej; XI – Forma zawarcia małżeństwa; XII – Zawarcie małżeństwa „konkordatowego”; XIII – Małżeństwa mieszane; XIV – Małżeństwa zawierane tajnie; XV – Skutki małżeństwa; XVI – Rozłączenie małżonków; XVII – Konwalidacja małżeństwa; XVIII – Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Jak widać, rozdział XII i XVIII wykraczają poza zakres prawa materialnego, stanowiąc jedynie rodzaj uzupełnienia komentarza do tegoż prawa.

Znaczącym *novum* pracy – przeznaczony dla studentów prawa kanonicznego oraz adwokatów kościelnych występujących w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa – jest ilustrowanie trzech rodzajów niezdolności konsensualnej oraz wad zgody małżeńskiej przykładami pochodzącymi z wyroków Trybunału Roty Rzymskiej.

Obszerna bibliografia (s. 455-463) oraz przypisy ułatwiają korzystającym z książki sięgnięcie do innych opracowań całościowych lub poświęconych poszczególnym wątkom tematycznym.

Cenny komentarz do nowego prawa małżeńskiego opracował Marian Al. Żurowski: *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego w 1983 r.* (Katowice 1987, ss. 488).

Struktura pracy, składająca się z *Zagadnień wprowadzających* (kanony wstępne) oraz 10. rozdziałów, oparta jest na strukturze kodeksowego tytułu *De matrimonio*. W odniesieniu do wielu kwestii autor podaje cenne wprowadzenia historyczne, podobnie jak *Uwagi końcowe* czy *Uwagi duszpasterskie*, szeroko wyjaśnia też różnorodne pojęcia. Na wstępie danego wątku tematycznego przytacza kanon (w języku oryginalnym i w tłumaczeniu na język polski). Wywody Żurowskiego, starannie dokumentowane w przypisach, są bardzo wnikliwe. Tak np. omawiając symulację zgody małżeńskiej (kan. 1101 §§ 1-2 KPK), stawia problem, następnie „przekłada” go na pytania, by wreszcie dać na nie odpowiedź¹¹. Nie brak również w komenta-

---

¹¹ Pytania dotyczące symulacji są następujące: 1) czy istnieje rozróżnienie między symulacją całkowitą i częściową? 2) na czym polega intencja niezawarcia małżeństwa, względnie wykluczenia elementów lub cech istotnych? 3) czy symulacja jest

rze powracania do nauki Vaticanum II o małżeństwie, sięgania do prawa polskiego, ukazywania kształtowania się danej normy prawnej w pracach Papieskiej Komisji do Rewizji KPK, nawiązywania do prawa Katolickich Kościołów Wschodnich, a niekiedy i polemiki (zob. np. s. 185). Obszerny wykaz bibliografii – źródeł i opracowań (s. 451-460) wskazuje na erudycyjny warsztat autorski; pożyteczny jest także skorowidz rzeczowy (s. 461-467).

Niewątpliwie dzieło M. Al. Żurowskiego zasługuje na pełne uznanie, o czym też świadczy bardzo częste powoływanie go przez innych autorów.

Piotr Mieczysław Gajda (ur. 1927), kapłan diecezji tarnowskiej, absolwent Wydziału Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wykładowca prawa kanonicznego w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie i w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie, opublikował *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego* (Tarnów 2000, ss. 412). Autor adresuje ten komentarz przede wszystkim do studentów wyższych seminariów duchownych, starając się dostosować go do *Ratio studiorum* – Program studiów w wyższych seminariach duchownych w Polsce, zatwierdzony przez Kongregację Wychowania Katolickiego 26 sierpnia 1999 roku. W sposób szczególny pragnie przyjść z pomocą przyszłym duszpasterzom w pełnieniu czekającej ich posługi w zakresie tak przygotowania do małżeństwa, jak i kwalifikowania narzeczonych do zawarcia tego związku.

W swoim wykładzie P. M. Gajda uwzględnił źródła tak prawa powszechnego (Kościoła Łacińskiego i Kościołów Wschodnich), jak i partykularnego (Kościoła w Polsce), dobrze wykorzystał także

---

jednym aktem czy dwoma oddzielnymi aktami?; 4) jaki jest przedmiot symulacji?; 5) czy symulacja jest zawsze zawiniona?; 6) czy bierność woli można nazwać symulacją, tzw. symulacją negatywną, całkowitą? – M. AL. ŻUROWSKI, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego w 1983 r.*, Katowice 1987, s. 255.

piśmiennictwo (niemal wyłącznie polskojęzyczne)¹². W odniesieniu do niektórych zagadnień nawiązał także do polskiego prawa rodzinnego.

Układ treści opracowania obejmuje 10 rozdziałów i odpowiada systematyce kodeksowej, przy czym zagadnienia wstępne (kanony wprowadzające) stanowią rozdział pierwszy, a rozdział ósmy książki obejmuje dwa rozdziały KPK: VII – Małżeństwa tajne i VIII – Skutki małżeństwa.

Znaczną część książki zajmują aneksy (komentarz mieści się na s. 21-259, a aneksy na s. 363-404). Tak więc Aneks I to tekst kodeksowego tytułu *De matrimonio* (w języku polskim). W Aneksie II znalazł się wykaz zezwoleń wymaganych przez KPK do ważnego lub godziwego zawarcia małżeństwa. Aneks III – *Przebieg procesu o orzeczenie nieważności małżeństwa kościelnego* obejmował: Informacje wstępne; Przebieg procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa kościelnego; 2 wzory skargi powodowej o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Z kolei do Aneksu IV weszły dwa dokumenty: List prefekta Kongregacji Nauki Wiary do biskupów Kościoła katolickiego na temat przyjmowania Komunii św. przez wiernych rozwiedzionych i żyjących w nowych związkach (z 14 września 1995 roku) oraz Zalecenia Papieskiej Rady do Spraw Rodziny pt. *Duszpasterstwo osób rozwiedzionych żyjących w nowych „związkach”* (z 25 stycznia 1997 roku). Wreszcie w Aneksie V autor zamieścił 46 formularzy i wzorów pism kancelaryjnych.

Wymieniona praca P. M. Gajdy ukazała się w kolejnych wydaniach (z niewielkimi modyfikacjami). Natomiast wydanie szóste (Tarnów 2013, ss. 363), poprawione i poszerzone, o podobnej strukturze, wprowadza niewielkie zmiany w tekście komentarza (tekst ten aktualizuje). Autor uzupełnił poza tym bibliografię (s. 347-363).

Komentarz (w sensie ścisłym) do całego KPK: *Codex Iuris Canonici – Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty*

---

¹² P. M. GAJDA, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2000, s. 405-409 (Bibliografia).

polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego (Kraków 2011, ss. 1992) został wydany pod redakcją naukową Piotra Majera (ur. 1965), kapłana archidiecezji krakowskiej, absolwenta Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie, profesora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (następnie Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie), jako tłumaczenie na język polski komentarza opracowanego przez kanonistów hiszpańskich skupionych w Instytucie Matín de Azpilcueta, tj. centrum badawczym związanym z Wydziałem Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie. Chodzi o komentarz do siódmego hiszpańskiego wydania Kodeksu Prawa Kanonicznego: *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe y anotada. A cargo de Instituto Matín de Azpilcueta* (Pamplona 2007)¹³.

W wymienionym dziele, w którym prawo małżeńskie pomieszczono na s. 780-873, znajdujemy zwarte komentarze do poszczególnych kanonów kodeksowych. Uwzględniono w nim także prawo polskie oraz KKKW. Jest to bardzo pożyteczna pomoc w zorientowaniu się co do istotnej treści poszczególnych kanonów.

5. Podręczniki i komentarze do rozdziału *De matrimonio* KKKW

Gdy chodzi o podręczniki i komentarze do prawa małżeńskiego zawartego w promulgowanym 18 października 1990 roku przez Jana Pawła II Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁴, to W. Góralski ogłosił pracę pt. *Prawo małżeńskie Katolickich Kościołów Wschodnich /według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich?/* (Lublin 1992, ss. 60). Jest to zwarty komentarz do rozdziału VI – *De matrimonio* tytułu XVI – *De cultu divino et praesertim de sacramentis* wymienionej kodyfikacji.

---

¹³ W komentarzu wykorzystano dodatkowo niektóre wyjaśnienia nieuwzględnione w edycji hiszpańskiej, a zawarte w trzecim wydaniu włoskim pod red. J. I. Ariety (*Codice di Diritto Canónico e leggi complementari commentato*, Roma 2010).

¹⁴ AAS 82 (1990), s. 1033-1353.

Autor omawia najpierw kanony wprowadzające (w liczbie siedmiu), a następnie osiem artykułów kodeksowych: I – Pasterska troska i czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa; II – Przeszkody rozrywające w ogólności; III – Poszczególne przeszkody rozrywające; IV – Małżeństwa mieszane; V – Zgoda małżeńska; VI – Forma zawarcia małżeństwa; VII – Uważnienie małżeństwa; VIII – Rozłączenie małżonków.

W Uwagach końcowych (s. 39-41) autor pozytywnie ocenia uproszczenie – w stosunku do KPK – systematyki materii ustawodawczej (zrezygnowano z wyodrębnienia w postaci artykułów dwóch wątków: małżeństwa zawieranego tajnie i skutków małżeństwa), podobnie jak usytuowanie artykułu o małżeństwach mieszanych przed artykułem poświęconym zgodzie małżeńskiej czy pomieszczenie artykułu traktującego o konwalidacji małżeństwa przed artykułem o rozłączeniu małżonków. Dokonując następnie merytorycznego porównania regulacji KKKW i KPK dostrzega szereg korzystniejszych rozwiązań w tym pierwszym zbiorze (m. in. w odniesieniu do określenia małżeństwa). Wysoko ocenia samą redakcję kanonów Kodeksu wschodniego.

Krzysztof Nitkiewicz (ur. 1960), biskup sandomierski, absolwent Wydziału Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, w swojej pracy *Katolickie Kościoły Wschodnie. Kompendium prawa* (Sandomierz 2014, ss. 132) poświęcił rozdział szósty prawu małżeńskiemu (s. 79-90). Jest to również zwięzły komentarz (z przypisami), obejmujący 4 punkty: świadkowie urzędowi; nupturienci; małżeństwo z wiernymi niekatolickimi Kościołami Wschodnimi; małżeństwo chrześcijan niekatolików wobec kapłana katolickiego. W bibliografii książki (s. 119-128) figurują m. in. prace z prawa małżeńskiego.

Zakończenie

Prawo małżeńskie, stanowiące ważny segment prawa kanonicznego w każdym okresie jego rozwoju budziło i nadal budzi żywe zainteresowanie. Wyrazem tego są liczne publikacje poświęcone zarówno całokształtowi ustawodawstwa w tej dziedzinie, jak i poszczególnym

jego wątkom. To wyjątkowe zainteresowanie instytucją małżeństwa w aspekcie prawno-kanonicznym nie dziwi, wszak „wspólnota całego życia mężczyzny i kobiety, skierowana z natury swojej ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa, podniesiona przez Chrystusa – pomiędzy ochrzczonymi – do godności sakramentu stanowi fundament każdej społeczności.

Podobnie jak w światowym piśmiennictwie kanonistycznym, tak i w polskojęzycznym nie brak opracowań z zakresu prawa małżeńskiego. Można tu wskazać tak podręczniki, jak i komentarze pochodzące zarówno z okresu przedkodeksowego, jak i z lat upływających po kodyfikacjach przeprowadzonych w Kościele Łacińskim (w 1917 i w 1983 roku) oraz w Kościołach Wschodnich (w 1949 i 1990 roku).

W okresie poprzedzającym kodyfikację prawa kanonicznego z 1917 roku najbardziej popularnym i uznawanym dziełem był niewątpliwie obszerny komentarz Józefa Sebastiana Pelczara *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i Królestwie Polskiem*. Przesądziło o tym zarówno erudycyjne i wnikliwe podejście przez autora do omawianych wątków *ius matrimoniale*, jak i sam profil dzieła, ukierunkowany ku praktyce duszpasterskiej. Nie bez znaczenia była także okoliczność uwzględnienia przez wybitnego profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego przepisów świeckiego prawa małżeńskiego, jakie obowiązywało na ziemiach polskich znajdujących pod zaborami.

Pod rządami KPK z 1917 roku – w okresie do Soboru Watykańskiego II należy zdecydowanie wyróżnić podręcznik *Prawo kanoniczne* Franciszka Bączkowicza, a ściślej jego t. 1 w pierwszych dwóch wydaniach (1923 i 1932) i t. 2 w wydaniu trzecim (1958), gdzie znalazł się obfitujący w ilość stron segment *Małżeństwo*. Na dziele tym, w wydaniu którego nie miały udział mieli Józef Baron (wyd. drugie i trzecie) i Władysław Stawinoga (wyd. trzecie), opierały swoją formację kanonistyczną (m. in. w zakresie małżeństwa) całe pokolenia seminarzystów i kapłanów. Nie sposób jednak nie wyróżnić również cennego opracowania *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego* Stefana Biskupskiego.

Natomiast w okresie posoborowym, lecz przed wejściem w życie KPK z 1983 roku znaczną rolę odegrał nawiązujący do podręcznika

S. Biskupskiego komentarz Mariana Aleksandra Żurowskiego *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, który to komentarz – zgodnie z zamysłem autora – zaspokajał „bieżące potrzeby zarówno dydaktyczne, jak i życia praktycznego, np. sądów, kurii biskupich oraz ogółu duchowieństwa”.

Stosunkowo dużą aktywność wykazali przedstawiciele rodzimej matrymonialistyki po wejściu w życie KPK z 1983 roku. Gdy chodzi o prawo małżeńskie zawarte w podręcznikach prawa kanonicznego, to wnikliwie zostało ono zaprezentowane zarówno przez Tadeusza Pawluka, jak i Edwarda Szafronowskiego. Co się tyczy natomiast opracowań poświęconych wyłącznie prawu małżeńskiemu, to ich autorami są: Edward Szafronowski, Marian Żurowski, Piotr Mieczysław Gajda i Wojciech Góralski. Komentarz *sensu stricto* do *ius matrimoniale* przygotowali z kolei Józef Krukowski i Wojciech Góralski (współ) oraz Piotr Majer.

W odniesieniu do prawa małżeńskiego katolickich Kościołów wschodnich dorobek kanonistyki polskiej wydaje się skromny.

Manuals and commentaries in the Polish language to the codified marital law Latin Church and Eastern Churches Part II

Summary

The circumstances of promulgating in 1983 by John Paul II of the new Canon Law shaped in the spirit of science and the guidelines of the Second Vatican Council, which was raising interest of canonist, prompted deeper studies over its norms, also in the sphere of marital law. Marital law has been amended and modifies since the Code of 1917, which was clear from the post-Council law and intense work of the Papal Commission on Revision of CIC.

In that period of time several comprehensive manuals and commentaries appeared (in Polish) to the marital law included in CIC by: T. Pawluk, E. Szafronowski, W. Góralski, J. Krukowski, M. Żurowski, P. Gajda and P. Majer.

The authors of the manuals and commentaries to the marital law included in CCEO are W. Góralski and K. Nitkiewicz.